

BẢO TỒN VĂN HÓA DÂN TỘC MƯỜNG TẠI TỈNH PHÚ THỌ – THỰC TRẠNG VÀ NHỮNG VẤN ĐỀ ĐẶT RA

Bùi Thanh Phương, Nguyễn Thị Thúy Hằng
Trường Chính trị tỉnh Phú Thọ

Tóm tắt: Tỉnh Phú Thọ mới – đơn vị hành chính được hình thành từ sự sáp nhập của ba tỉnh: Phú Thọ, Hòa Bình và Vĩnh Phúc – là khu vực có đông đồng bào dân tộc Mường sinh sống. Văn hóa dân tộc Mường ở khu vực này mang đậm tính bản địa, đặc trưng bởi các giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể quý giá, góp phần làm nên sự đa dạng và phong phú của bản sắc văn hóa Việt Nam. Trong bối cảnh hiện đại hóa, hội nhập và tái cơ cấu đơn vị hành chính, việc bảo tồn văn hóa dân tộc Mường đang đối diện với nhiều thách thức. Bài viết phân tích thực trạng bảo tồn văn hóa dân tộc Mường tại tỉnh Phú Thọ mới, chỉ ra các khó khăn – nguy cơ và đề xuất các giải pháp chiến lược, gắn bảo tồn với phát triển bền vững trong giai đoạn mới.

Từ khóa: Văn hóa Mường, bảo tồn, tỉnh Phú Thọ mới, sáp nhập hành chính, bản sắc dân tộc.

PRESERVING MUONG ETHNIC CULTURE IN PHU THO PROVINCE - CURRENT SITUATION AND ISSUES

Bui Thanh Phuong, Nguyen Thi Thuy Hang
Phu Tho Provincial School of Politics

Abstract: The new Phu Tho province – an administrative unit formed from the merger of three provinces: Phu Tho, Hoa Binh and Vinh Phuc – is an area with a large population of Muong ethnic people. The Muong ethnic culture in this area is strongly indigenous, characterized by valuable tangible and intangible cultural values, contributing to the diversity and richness of Vietnamese cultural identity. In the context of modernization, integration and administrative restructuring, the preservation of Muong ethnic culture is facing many challenges. This article analyzes the current status of preserving Muong ethnic culture in the new Phu Tho province, points out difficulties and risks and proposes strategic solutions, linking preservation with sustainable development in the new period.

Keywords: Muong culture, preservation, new Phu Tho province, administrative merger, ethnic identity.

Nhận bài: 01/07/2025

Phản biện: 17/07/2025

Duyệt đăng: 20/07/2025

I. ĐẶT VẤN ĐỀ

Tỉnh Phú Thọ mới được hình thành từ việc sáp nhập ba tỉnh miền núi trung du Bắc Bộ: Phú Thọ, Hòa Bình và Vĩnh Phúc, đây là địa bàn có mật độ cư trú của đồng bào dân tộc Mường đông nhất cả nước. Cộng đồng người Mường tại khu vực này không chỉ có số lượng lớn mà còn giữ được hệ thống giá trị văn hóa phong phú, độc đáo và lâu đời. Tuy nhiên, trong quá trình phát triển kinh tế - xã hội, đặc biệt là sau sáp nhập đơn vị hành chính, vấn đề bảo tồn văn hóa dân tộc Mường đứng trước những thách thức chưa từng có. Những thay đổi về quản trị hành chính, sự dịch chuyển cư dân, tốc độ đô thị hóa và áp lực hội nhập đặt ra yêu cầu cấp thiết phải nhìn nhận lại toàn diện công tác bảo tồn văn hóa dân tộc thiểu số, đặc biệt là dân tộc Mường.

II. NỘI DUNG NGHIÊN CỨU

2.1. Thực trạng công tác bảo tồn văn hóa dân tộc Mường tại tỉnh Phú Thọ

Người Mường phân bố rộng khắp các huyện miền núi và trung du thuộc ba tỉnh Hòa Bình, Phú Thọ và Vĩnh Phúc trước đây. Trong đó, tỉnh Hòa Bình được xem là “thủ phủ” của cộng đồng người Mường, với tỷ lệ cư dân Mường chiếm khoảng 64% dân số toàn tỉnh. Các địa bàn như Tân Lạc, Lạc Sơn, Kim Bôi, Cao Phong, Đà Bắc là những

vùng cư trú truyền thống, mang đậm bản sắc văn hóa Mường. Tại tỉnh Phú Thọ, người Mường tập trung đông ở các huyện như Thanh Sơn, Tân Sơn, Yên Lập, Thanh Thủy, hình thành nên các cộng đồng dân cư Mường ổn định, có đời sống văn hóa dân gian phong phú. Trong khi đó, tại tỉnh Vĩnh Phúc, người Mường sinh sống rải rác hơn, chủ yếu ở các huyện Tam Đảo, Lập Thạch, Sông Lô, với quy mô dân số nhỏ hơn so với hai tỉnh còn lại.

Theo số liệu tổng hợp sau sáp nhập, ba tỉnh Hòa Bình, Phú Thọ và Vĩnh Phúc hợp lại sẽ tạo thành một vùng cư trú người Mường với khoảng 767.000 người, trong đó Hòa Bình và Phú Thọ chiếm tỷ trọng lớn. Đây sẽ là khu vực có tiềm năng lớn trong việc bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc Mường, đồng thời định hình rõ nét bản sắc văn hóa truyền thống của “tỉnh Phú Thọ mới” trong tương lai.

Văn hóa Mường là một trong những nền văn hóa bản địa tiêu biểu, được hình thành và phát triển qua hàng nghìn năm lịch sử. Đây là hệ giá trị mang tính tổng hợp, kết tinh giữa tri thức bản địa, tín ngưỡng dân gian, triết lý nhân sinh truyền thống và nghệ thuật dân gian phong phú, phản ánh sâu sắc mối quan hệ giữa con người – cộng đồng – tự nhiên trong đời sống người Mường.

Một trong những biểu hiện tiêu biểu và độc đáo nhất của văn hóa Mường là Mo Mường – di sản văn hóa phi vật thể đặc sắc, hiện diện tại cả ba tỉnh Hòa Bình, Phú Thọ và Vĩnh Phúc. Mo Mường không chỉ được công nhận là Di sản văn hóa phi vật thể cấp quốc gia, mà còn đang trong lộ trình đề cử UNESCO công nhận là di sản văn hóa phi vật thể cần bảo vệ khẩn cấp. Hồ sơ UNESCO hiện có sự tham gia của ít nhất 7 tỉnh, trong đó Hòa Bình, Phú Thọ và Vĩnh Phúc đóng vai trò nòng cốt.

Về nội dung, Mo Mường bao gồm hàng vạn câu mo truyền khẩu, được chia thành 9 thể loại nghi lễ chính như Mo ma, Mo vía, Mo giải hạn, Mo cầu an, Mo mừng thọ,... Các bài mo không chỉ mang tính nghi lễ tín ngưỡng, mà còn chứa đựng lượng thông tin khổng lồ về lịch sử tộc người, triết lý nhân sinh, luật tục, địa lý, ngữ văn, và cả mỹ thuật trình diễn.

Bên cạnh Mo Mường, văn hóa Mường còn hiện diện sinh động trong nhiều lĩnh vực nghệ thuật và sinh hoạt cộng đồng như: Âm nhạc và múa dân gian (Nghệ thuật công chiêng Mường với âm sắc trầm hùng, các làn điệu hát ru, hát đúm, dân ca giao duyên, múa xòe dân tộc... phản ánh chiều sâu cảm xúc và tính cộng đồng đậm nét); Nghi lễ vòng đời (Các nghi thức trong chu kỳ đời người như lễ cưới, lễ tang, lễ lên nhà mới, lễ xuống đồng không chỉ mang yếu tố tín ngưỡng mà còn thể hiện nguyên lý hài hòa giữa con người và thế giới tự nhiên – tâm linh); Kiến trúc truyền thống (Nhà sàn Mường, nhà lang và bố cục không gian “mường” (gồm lang đạo – dân bản – ruộng – rừng – núi – suối...) thể hiện tư duy tổ chức cộng đồng bền vững, gắn bó với điều kiện sinh thái đặc trưng; Trang phục truyền thống (Người Mường nổi bật với váy thổ cẩm, áo cánh ngắn, khăn vấn đầu, thắt lưng nhuộm chàm, hoa văn trang trí mang yếu tố tín ngưỡng và biểu trưng địa vị, giới tính, tuổi tác trong cộng đồng). Những đặc trưng văn hóa này tạo nên một hệ sinh thái văn hóa độc lập, đặc sắc và giàu sức sống, phản ánh bản sắc riêng biệt của dân tộc Mường trong không gian văn hóa Việt Nam.

Trong bối cảnh hiện nay, công tác bảo tồn văn hóa dân tộc Mường tại tỉnh Phú Thọ (mới) đã ghi nhận nhiều thành quả đáng khích lệ, cho thấy sự quan tâm của các cấp ủy, chính quyền, ngành văn hóa cũng như nỗ lực bền bỉ từ cộng đồng dân cư Mường tại địa phương.

Thứ nhất, nhiều di sản văn hóa phi vật thể đã được công nhận ở cấp quốc gia. Tiêu biểu là Mo Mường Hòa Bình, Mo Mường Phú Thọ và dân ca Mường Vĩnh Phúc, đều đã được đưa vào Danh mục Di sản văn hóa phi vật thể quốc gia. Đây

không chỉ là sự ghi nhận về mặt pháp lý, mà còn là nền tảng quan trọng giúp các địa phương có điều kiện bảo vệ, phục hồi và truyền bá các giá trị di sản quý giá này. Việc các tỉnh cùng tham gia xây dựng hồ sơ trình UNESCO cho Mo Mường cho thấy ý thức chung về bảo vệ tri thức dân gian đang bị mai một trong bối cảnh hiện đại.

Thứ hai, nhiều lễ hội truyền thống của người Mường đã được phục dựng và tổ chức trở lại. Các lễ hội như Lễ hội cầu mùa, Lễ hội cầu ngư, Lễ hội Rước Vua Mường, hay hội diễn văn hóa dân gian Mường được tổ chức định kỳ ở các huyện vùng cao như Tân Lạc (Hòa Bình), Thanh Sơn, Tân Sơn (Phú Thọ), không chỉ góp phần gìn giữ bản sắc mà còn tạo nên không gian văn hóa sống động, thu hút đông đảo người dân và du khách tham gia. Những lễ hội này trở thành nhịp cầu gắn kết cộng đồng, củng cố tinh thần dân tộc và truyền thống văn hóa giữa các thế hệ.

Thứ ba, hoạt động truyền dạy và bảo lưu văn hóa trong cộng đồng đang từng bước được khôi phục. Tại các địa phương có đông người Mường sinh sống như Hòa Bình và Phú Thọ, nhiều nghệ nhân dân gian đã chủ động tham gia công tác truyền dạy Mo Mường, dân ca, nhạc cụ truyền thống, thêu dệt thổ cẩm... cho thanh thiếu niên tại cộng đồng. Một số lớp học cộng đồng, câu lạc bộ dân ca, nhóm truyền nghề đã hình thành, trở thành hạt nhân gìn giữ và lan tỏa giá trị văn hóa truyền thống một cách tự nhiên, gắn với sinh hoạt thường ngày.

Thứ tư, công tác nghiên cứu, sưu tầm và xuất bản các công trình về văn hóa Mường được đẩy mạnh. Nhiều công trình chuyên sâu đã được hoàn thành, tiêu biểu như: “Sử thi Đẻ đất, đẻ nước” – bản anh hùng ca dân gian tiêu biểu nhất của người Mường; “Mo Mường vùng Thanh Sơn – Tân Sơn” – công trình nghiên cứu mang tính địa phương sâu sắc, kết nối tri thức Mường giữa hai huyện phía Tây Phú Thọ; “Văn hóa Mường Hòa Bình” – công trình tổng hợp giá trị vật thể, phi vật thể, tổ chức xã hội và tín ngưỡng Mường từ góc nhìn văn hóa học. Những công trình này không chỉ là cơ sở lý luận và tư liệu quý giá cho công tác giảng dạy, truyền thông, mà còn góp phần hình thành cơ sở dữ liệu số phục vụ cho nghiên cứu lâu dài và truyền thông đại chúng về văn hóa dân tộc Mường.

Bên cạnh những kết quả tích cực, công tác bảo tồn văn hóa dân tộc Mường tại tỉnh Phú Thọ mới hiện vẫn đang đối diện với nhiều khó khăn, bất cập và nguy cơ mai một ngày càng rõ rệt.

Tình trạng mai một ngôn ngữ Mường đang diễn ra nghiêm trọng, đặc biệt là tại Phú Thọ và Vĩnh Phúc. Trong bối cảnh hội nhập và phổ cập

tiếng phổ thông, nhiều thế hệ trẻ người Mường đã không còn sử dụng hoặc thông thạo tiếng mẹ đẻ trong giao tiếp hàng ngày. Việc thiếu môi trường sinh hoạt văn hóa bằng tiếng Mường trong gia đình, trường học và cộng đồng đang dẫn đến nguy cơ mất tiếng – yếu tố cốt lõi làm nên bản sắc dân tộc.

Không gian văn hóa truyền thống của người Mường đang bị xâm lấn và biến đổi nhanh chóng. Quá trình đô thị hóa, mở rộng hạ tầng giao thông và kiến trúc hiện đại đã làm thay đổi diện mạo làng bản truyền thống. Nhiều khu dân cư Mường bị chia cắt bởi đường giao thông; nhà sàn – biểu tượng không gian sinh hoạt truyền thống – đang dần bị thay thế bởi nhà xây bê tông hiện đại, làm suy giảm nghiêm trọng tính liên kết cộng đồng và môi trường diễn xướng dân gian.

Quá trình truyền thừa văn hóa giữa các thế hệ đang bị đứt gãy. Nhiều nghệ nhân lớn tuổi – vốn là những “kho tri thức sống” – hiện không còn đủ sức khỏe hoặc điều kiện để truyền dạy. Trong khi đó, thế hệ trẻ ngày càng ít quan tâm tới Mo Mường, dân ca, trò chơi dân gian hay các nghi lễ truyền thống, dẫn đến nguy cơ mất mát không thể phục hồi các giá trị văn hóa phi vật thể.

Chính sách bảo tồn giữa ba vùng hợp nhất vẫn thiếu tính đồng bộ và nhất quán. Do khác biệt trong mô hình quản lý hành chính, mức độ đầu tư và nhận thức văn hóa của từng tỉnh trước sáp nhập, nên các chương trình bảo tồn văn hóa Mường hiện còn chông chéo, manh mún, chưa có sự phối hợp liên vùng hiệu quả. Điều này ảnh hưởng đến tính lâu dài và tính hệ thống của các chiến lược bảo tồn.

Việc gắn kết giữa bảo tồn văn hóa và phát triển sinh kế cộng đồng vẫn còn hạn chế. Phần lớn các hoạt động bảo tồn hiện mới dừng lại ở việc phục dựng, trình diễn lễ hội hoặc sự kiện ngắn hạn. Thiếu vắng các mô hình phát triển bền vững như du lịch văn hóa cộng đồng, làng nghề truyền thống hay kinh tế văn hóa đã khiến nhiều giá trị văn hóa không có “đất sống” trong đời sống hiện đại, dẫn đến tình trạng bảo tồn hình thức, thiếu chiều sâu và thiếu sức sống.

Việc hợp nhất ba tỉnh Hòa Bình, Phú Thọ và Vĩnh Phúc thành đơn vị hành chính mới – tỉnh Phú Thọ – không chỉ mở ra cơ hội phát triển về quy mô kinh tế, dân cư và quản trị, mà còn đặt ra nhiều thách thức đối với công tác bảo tồn văn hóa dân tộc Mường trong bối cảnh mới. Đó là:

Thứ nhất, thách thức từ sự đa dạng vùng miền trong nội tại cộng đồng Mường. Việc mở rộng địa giới hành chính đã tạo nên một không gian văn hóa rộng lớn, nơi người Mường cư trú ở nhiều vùng khác nhau với những đặc điểm riêng biệt về

ngôn ngữ, phong tục tập quán, phương thức canh tác và tín ngưỡng.

Thứ hai, nguy cơ phát triển ồ ạt theo hướng công nghiệp hóa – hiện đại hóa làm tổn thương không gian văn hóa truyền thống. Nhiều địa phương có đông đồng bào Mường sinh sống hiện đang trở thành điểm thu hút mạnh các dòng vốn đầu tư để phát triển khu công nghiệp, khu đô thị sinh thái, khu du lịch nghỉ dưỡng. Nếu quá trình phát triển này thiếu sự quy hoạch tích hợp với bảo tồn văn hóa, hệ quả tất yếu sẽ là sự chia cắt làng bản, mất không gian diễn xướng dân gian, biến tướng lễ hội và thương mại hóa di sản. Không gian văn hóa truyền thống – nơi chứa đựng linh hồn của cộng đồng – sẽ khó có cơ hội tồn tại một cách bền vững trong môi trường bị đô thị hóa quá mức.

Thứ ba, thách thức trong việc đồng bộ hóa chính sách bảo tồn văn hóa giữa các vùng hành chính cũ. Trước sáp nhập, mỗi tỉnh có cách tiếp cận khác nhau trong quản lý và đầu tư cho lĩnh vực văn hóa dân tộc thiểu số. Sự khác biệt này thể hiện qua cơ chế hỗ trợ nghệ nhân, định mức ngân sách cho bảo tồn, mô hình triển khai ở cấp cơ sở...

2.2. Một số định hướng và giải pháp bảo tồn văn hoá dân tộc Mường tại tỉnh Phú Thọ mới

Trong bối cảnh tỉnh Phú Thọ mới được hình thành từ sự sáp nhập các đơn vị hành chính với nhiều đặc điểm văn hóa – xã hội khác biệt, công tác bảo tồn văn hóa dân tộc Mường đang đứng trước những yêu cầu cấp thiết cả về tầm nhìn và phương thức triển khai. Việc bảo tồn không thể chỉ dừng ở những hoạt động đơn lẻ, mà cần được thực hiện một cách có hệ thống, có chiến lược và có tính liên kết vùng. Trên cơ sở đó, một số định hướng và giải pháp mang tính trọng tâm sau đây cần được đặt ra nhằm bảo vệ và phát huy hiệu quả giá trị văn hóa Mường trong giai đoạn mới.

Thứ nhất, xây dựng chiến lược tổng thể cấp tỉnh mang tính dài hạn và liên kết vùng.

Cần sớm ban hành một văn kiện chuyên đề như “Chiến lược bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc Mường tỉnh Phú Thọ mới giai đoạn 2026–2035”. Chiến lược này cần xác định rõ các mục tiêu, lộ trình, nguồn lực và trách nhiệm của các cấp, các ngành, đồng thời tiến hành rà soát, tái cấu trúc các chương trình bảo tồn đang triển khai theo hướng liên vùng, có tính bổ trợ thay vì chồng lấp. Sự phối hợp chặt chẽ giữa ba vùng hành chính cũ là điều kiện tiên quyết để bảo đảm hiệu quả trong điều hành và triển khai chính sách văn hóa dân tộc.

Thứ hai, quy hoạch và bảo vệ không gian văn hóa Mường theo mô hình liên xã. Một trong

những giải pháp quan trọng là thiết lập “Vành đai văn hóa Mường” gồm các cụm làng bản tiêu biểu tại Tân Lạc (Hòa Bình), Thanh Sơn (Phú Thọ) và Lập Thạch (Vĩnh Phúc) – những nơi còn bảo lưu tốt không gian cư trú, nhà sàn, lễ hội truyền thống và nghề thủ công bản địa. Quy hoạch này không chỉ mang ý nghĩa bảo tồn mà còn tạo nền tảng để phát triển du lịch văn hóa, giáo dục di sản và xây dựng bản sắc vùng sâu sắc hơn trong tỉnh mới.

Thứ ba, gắn kết bảo tồn văn hóa với phát triển kinh tế – du lịch bền vững.

Phát triển mô hình du lịch cộng đồng gắn với văn hóa Mường là hướng đi hiệu quả, vừa bảo tồn văn hóa, vừa tạo sinh kế cho người dân. Các hoạt động như lưu trú homestay tại nhà sàn truyền thống, tham gia lễ hội bản địa, học hát Mo Mường, làm bánh uôi, nhuộm vải chàm,... có thể trở thành sản phẩm du lịch văn hóa hấp dẫn. Bên cạnh đó, cần có chính sách hỗ trợ phát triển làng nghề truyền thống của người Mường như dệt thổ cẩm, đúc chiêng, chế tác trang sức dân tộc – những nghề vừa mang giá trị kinh tế, vừa là biểu tượng văn hóa.

Thứ tư, đẩy mạnh công tác giáo dục và truyền thông văn hóa Mường trong xã hội hiện đại.

Giáo dục giữ vai trò đặc biệt trong việc duy trì bản sắc văn hóa lâu dài. Cần đưa tiếng Mường và nội dung văn hóa Mường vào chương trình giáo dục phổ thông tại các khu vực có đông đồng bào dân tộc thiểu số, kết hợp với hoạt động trải nghiệm thực tế. Đồng thời, đẩy mạnh truyền thông qua nền tảng số, bao gồm: xây dựng website chuyên biệt, mạng xã hội cộng đồng, sách điện tử, podcast bằng tiếng Mường nhằm kết nối, chia sẻ, lan tỏa giá trị

văn hóa tới giới trẻ và cộng đồng rộng lớn hơn.

Thứ năm, tôn vinh nghệ nhân dân gian và khuyến khích hoạt động truyền dạy trong cộng đồng.

Các nghệ nhân là người lưu giữ tri thức văn hóa quý báu, do đó cần có cơ chế công nhận danh hiệu nghệ nhân ưu tú, hỗ trợ về vật chất và điều kiện để họ tổ chức các lớp truyền dạy Mo Mường, dân ca, thêu dệt, diễn xướng tại cộng đồng. Đồng thời, có thể định kỳ tổ chức Trại sáng tác văn hóa Mường cấp vùng 2 năm/lần, tạo môi trường giao lưu, phục dựng, sáng tạo và phát triển các hình thức biểu đạt văn hóa truyền thống trong không gian đương đại.

Những giải pháp trên cần được triển khai một cách linh hoạt, phù hợp với đặc điểm văn hóa từng vùng và phải có sự vào cuộc đồng bộ của cả hệ thống chính trị, các tổ chức xã hội – nghề nghiệp, đặc biệt là cộng đồng người Mường – chủ thể trung tâm của di sản. Chỉ như vậy, văn hóa Mường mới có thể sống động, lan tỏa và trường tồn.

III. KẾT LUẬN

Tỉnh Phú Thọ mới không chỉ là trung tâm hành chính – kinh tế trung du miền núi phía Bắc, mà còn là không gian hội tụ văn hóa Mường đặc sắc bậc nhất Việt Nam. Việc bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa dân tộc Mường tại đây vừa là nhiệm vụ chiến lược, vừa là giải pháp nhân văn, góp phần phát triển bền vững, gìn giữ cội nguồn dân tộc. Chỉ khi có sự kết hợp hài hòa giữa phát triển kinh tế và gìn giữ bản sắc văn hóa, giữa chính sách nhà nước và ý thức cộng đồng, giữa truyền thống và hiện đại – văn hóa Mường mới thực sự sống mãi trong lòng tỉnh Phú Thọ mới và lan tỏa giá trị trong dòng chảy văn hóa Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nghị quyết số 04-NQ/TU, ngày 11/10/2021, Ban Thường vụ Tỉnh ủy Hòa Bình về “Bảo tồn và phát huy di sản văn hóa các dân tộc tỉnh Hòa Bình giai đoạn 2021–2025, định hướng đến 2030.
2. Quyết định số 2742/QĐ-UBND, ngày 24/11/2023, UBND tỉnh Hòa Bình về “Đề án Bảo tồn, phát huy giá trị văn hóa dân tộc Mường và nền Văn hóa Hòa Bình giai đoạn 2023–2030” (bao gồm quy hoạch khu bảo tồn văn hóa, khu du lịch văn hóa, tôn tạo di tích, khôi phục lễ hội...).
3. Báo Phú Thọ: bài “Mo Mường của Phú Thọ vào danh mục di sản văn hóa phi vật thể quốc gia” (2023-2024), xác nhận giá trị di sản cấp quốc gia tại Phú Thọ[https://baophutho.vn/mo-muong-cua-phu-tho-vao-danh-sach-di-san-van-hoa-phi-vat-the-quoc-gia-190980.htm?utm_source].